

ACTA ONOMASTICA

*Věnováno k 70. narozeninám
PhDr. Libuše Olivové-Nezbedové, CSc.*

Ročník II

Praha 2008

Vedoucí redaktor:

Milan Harvalík

Výkonný redaktor:

Pavel Štěpán

Členové redakční rady:

*Ondřej Bastl, Pavel Boháč, Petr Charvát, Helena Karlíková,
Miloslava Knappová, Karel Komárek, Ivan Lutterer,
Jitka Malenínská, Jana Matúšová, Ludvík Mucha,
Marie Nováková, Libuše Olivová-Nezbedová, Jana Pleskalová,
Robert Šimůnek, Rudolf Šrámek*

Vydáváno péčí Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i.

Redakce: Ústav pro jazyk český AV ČR, oddělení onomastiky,

Valentinská 1, 116 46 Praha 1,

telefon 225 391 466, 225 391 467

Technická redakce: *Pavel Štěpán*

Tisk: PBtisk Příbram

Příspěvky a recenzní výtisky zasílejte na adresu redakce
(Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení onomastiky,
Valentinská 1, 116 46 Praha 1)

© Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha 2008

ISSN 1211-4413

ISBN 978-80-86496-44-3

Jaromír K r š k o (Banská Bystrica)

NEMECKÉ KOLONIZAČNÉ VPLYVY NA HYDRONYMIU POVODIA HRONA¹⁾

Hydronymá povodia Hrona sú úzko zviazané s postupným osídľovaním celého povodia a s etnickým zložením kolonistov. V príspevku chceme poukázať na vplyv nemeckého (resp. germánskeho) etnika/etník na formovanie historickej i súčasnej hydronymie.

Rieka Hron predstavuje po Váhu druhú najdlhšiu slovenskú rieku (283 km). Jeho povodie (v smere sever – juh) odvodňuje strategicky dôležité územie stredného Slovenska, preto bolo toto územie osídľované a chránené od praveku. Južná časť povodia má nížinný charakter, stredná a horná časť (severná) má podhorský a horský charakter. Nížinná časť bola prirodzene osídľovaná skôr ako jej severnejšie časti. Strednú časť povodia osídľoval ľud púchovskej kultúry, ktorý sa vyznačoval spracovaním železnej rudy, využívaním hrnčiarskeho kruhu v období staršej doby rímskej (Beljak, 2006, s. 258). Podľa správ Tacita z konca 1. stor. po Kr. išlo o keltských Kotínov, ktorí však boli vo vazalskom postavení voči germánskym Kvádov, pretože im platili dane. Vojnové udalosti v 30-tych rokoch 1. stor. po Kr. viedli ku zániku a rozvratu púchovskej kultúry. Stredné Pohronie sa výrazne vyludnilo a do tohto priestoru prichádzajú germánski Kvádi, ktorí smerovali z novovzniknutého politického celku Kvádov – tzv. „Vanniovho kráľovstva“ vytvoreného v prvej polovici 1. stor. po Kr. v oblasti dolnej Moravy. Kvádi v oblasti dolného Pohronia a Poiplia predstavovali najvýchodnejšiu sídelnú hranicu podunajských Germánov v staršej dobe rímskej a podľa J. Beljaka ich migrácia do týchto oblastí spadá do rokov 80 – 100/120 po Kr. (Beljak, 2006, s. 262).

Z obdobia osídlenia dolného Pohronia Kvádmi a Markomanmi máme prvý písomný doklad na rieku Hron. Zápis pochádza z pera rímskeho cisára Marca Aurelia, ktorý v rokoch 166 až 180 po Kr. podnikol prvú vojenskú výpravu proti Markomanom a Kvádov a v spise *Ta eis heauton* (Hovory k sebe samému) z rokov 172 alebo 173 po Kr. zapísal na záver poznámku, že ide o krajinu Kvádov nad „*Granoua*“, teda nad Hronom. V staršej literatúre, ktoré zhrnul V. Šmilauer (1932, s. 348 – 350), sa uvádzajú ilýrske, keltské, slovanské i germánske etymológie názvu Hron. Na základe

¹⁾ Štúdia je súčasťou plnenia grantových projektov VUGA č. 4/2006 Implementácia spracovania hydronymie povodia Hrona a Torysy do digitálnych máp (GIS), VEGA č. 1/4541/07 Osídlenie Zvolenskej kotliny od včasného stredoveku do polovice 19. storočia a VEGA č. 1/4728/07 Aplikácia spracovania hydronymie Hrona a Torysy do digitálnych máp (GIS).

najstaršieho dokladu z 2. st. po Kr. so zreteľom na neskorší príchod Slovanov na naše územie sa V. Šmilauer priklonil ku germánskej etymológii E. Schwarza zo staronemeckého **Gran-ahua* (sthn. *gran* = smrek, *ahua* = voda). E. Schwarz neskôr zmenil svoju teóriu a zastával názor, že pôvod hydronyma Hron je z obdobia pred Keltami (Šmilauer, 1983, s. 305). Táto teória je najpravdepodobnejšia, pretože porast býval (najmä v minulosti) výrazným motivantom hydroným. Zároveň možno vysloviť názor, že rieka dostala svoje pomenovanie v severnejšej časti (v podhorskej oblasti) v ktorej sa vyskytoval porast smreka. Podľa J. Beljaka totiž etniká neskôr postupovali proti prúdu Hrona a osídľovali Zvolenskú kotlinu. Pravdepodobným impulzom pre posun proti prúdu rieky bolo získavanie rudného bohatstva v tejto oblasti (Beljak, 2006, s. 264). Dnešná slovenská podoba *Hron* (< *Gron* < **Gran* (skrátene) < **Granahua*) vznikla fonologickou zmenou *g* > *h* v polovici 12. storočia. Nemeckú podobu *Gran* používali novousadení Nemci v oblasti Pohronia do 19. storočia (1075/1124 *Grana*, 1204/1235 *Gran*, 1528 *Gran*, 1600 *Gran*, 1703 *Gran*, 1860 *Gran Fluts*).

Druhý názov pochádzajúci z obdobia Kotínov a Kvádov v oblasti Pohronia, je pomenovanie *Kompa*. Ide o pravostranný prítok Pereca, ktorý sa pri obci Kamenín zľava vlieva do Hrona. Podľa výkladu V. Šmilauera názov pochádza od keltských Kotínov – adjektívum **campos* znamená krivý. Kotínsky tvar prevzali západní Germáni (Kvádi) ako **Kambaz* > **Kamba*, ktoré v bavorskom nárečí vo VIII. st. znelo ako **Kampa*. Túto formu prevzali Slovania s nazálnym vokálom **Ko(m)pa*, ktorú Maďari prevzali v tvare *Kumpa* > *Kompa* (Šmilauer, 1932, s. 360). Tento výklad popiera B. Varsik (1989, s. 54), ktorý pôvod názvu odvodzuje od slovanského apelatíva *kupa* (< *ko(m)pa*) vo význame „kopa“ (pozri Šmilauer, 1970, s. 104). Historické doklady na hydronymum *Kompa* sú takéto: 1075/1124 *a. Compa*, 1156/1347 *fl. cumpa*, 1156/1347 *Cupa*, 1255 *fl. Compa*, 1303 *Compa*, 1307 *Kompa*, 1876 *Kompa*, 1890 *Kompa patak*... Ďalšia logická námietka B. Varsika bola, že *Kompa* nepredstavuje významný vodný tok (má len 6 kilometrov) a preto by sa malo v tejto oblasti dochovať viac hydroným z jazykového základu Kotínov alebo Kvádov.

Nasledujúca migračná vlna Nemcov na Slovensko súvisí so šírením kresťanstva po usadení Slovanov v tejto oblasti. Mocenské centrá sa formovali v oblasti Moravy a Nitry, preto sa sem sústreďovala misijná aktivita Bavorov. Oblasť Pohronia teda nestála v centre záujmu natoľko, aby sa tento fakt prejavil v hydronymii. A ďalším faktom bolo, že pri upevňovaní kresťanstva nešlo o mnohopočetnú misiu, ktorá by výrazne ovplyvnila domáci jazyk.

Po tatárskom plienení Uhorska v rokoch 1241 – 1242, sa uhorský panovník Karol Róbert z Anjou rozhodol posilniť zdecimované hospodárstvo a začal do Uhorska pozývať obyvateľov z Nemecka. Nemecké etnikum prichádza na najjužnejšie územie vtedajšej Zvolenskej župy už v 1. polovici 13. storočia, „keď postupovalo po dôležitej ceste, vedúcej z centrálnej časti Uhorska cez Šahy k strieborným banskoštiavnickým

baniam“ (Rábik, 2001, s. 37). Prichádzajúci Nemci mali status hostí, čo znamenalo osobitnú sociálno-právnu kategóriu, ktorá sa neskôr prejavila aj vo vlastníctve pôdy. 13. storočie predstavuje prvú najvýraznejšiu migračnú nemeckú vlnu na Slovensko. V prvej tretine 13. storočia sa Sasi usádzajú v Banskej Štiavnici, Krupine, o niečo skôr v Starom Tekove (Marek, 2006, s. 60). Nemci sa po usadení v Krupine dostávajú aj do Dobrej Nivy, Babinej, Pliešoviec a neskôr osídľujú Zvolen. V. Rábik pripomína dôležitý fakt, že Zvolenčania ihneď po tatárskych vpádoch, kedy prišli o výsadné mestské listiny, žiadajú panovníka o ich obnovenie. Panovník im ich obnovuje, ale pre tunajšie starousadené obyvateľstvo (nie pre hostí, ako tomu bolo zvykom), z čoho vyplýva, že slovenské obyvateľstvo malo vo Zvolene etnickú prevahu a výrazná časť Nemcov sem prichádza neskôr. „Na menší počet Nemcov vo Zvolene tiež významne vplýval aj vznik a formovanie sa nového sídliska na severnom okraji Zvolenskej kotliny – Banskej Bystrice, ktorá vďaka tunajšiemu rudnému bohatstvu sa už od polovice 13. storočia stala miestom, kde sa nemecký etnický element koncentroval najintenzívnejšie. Podľa všetkého sa na nemeckom osídlení Banskej Bystrice v jej začiatkoch priamo zúčastnila aj časť nemeckého obyvateľstva zo Zvolena, na čo by poukazoval aj nemecký názov – Neusohl, vo význame Nový Zvolen.“ (Rábik, 2001, s. 44).

Nemecké etnikum v Banskej Bystrici bolo veľmi silné, napriek tomu do konca 13. storočia prevládal slovenský živel – svedčia o tom slovenské toponymá a hydronymá spomínané vo výsadnej listine Ondreja III. z r. 1293. V priebehu 14. storočia sa však situácia zmenila a Banská Bystrica a jej okolie sa čiastočne ponemčila – ide najmä o miesta, kde sa koncentrovala banská a hutnícka výroba.

Nemecký živel sa z Banskej Bystrice dostáva na Horehronie a smerom na Donovaly, kde sa postupne včleňuje do už existujúcich osád²⁾. „Silnejšiu zložku nemeckého obyvateľstva možno azda predpokladať len pri dedinách Špania Dolina, Piesky a Staré Hory, keďže tu sa koncentrovala vlastná banská a hutná činnosť.“ (Rábik, 2001, s. 54). Nemci postúpili do Slovenskej Ľupče, Ľubietovej a Brezna. S baníctvom v chotári Ľubietovej je spojené aj založenie obce Strelníky (do r. 1948 Šajba), do Brezna prichádzajú aj Nemci z Liptova, ktorí dolovali drahé kovy v Bocianskej doline. Nemeckú kolonizáciu Horehronia doplnili v 16. storočí Nemci, ktorí obsadili napr. dedinu Hronec, Hiadel', Lopej a ďalšie na nemeckom práve.

Nemecké etnikum zanechalo svoju etnickú pečať v hydronymách, ktoré boli motivované nemeckými terénnymi názvami: *Grunty* (prameň v Sásavskej doline) < toponymum *Grunt* (to z apelatíva *r Grund* – pôda, dolina); *Pod Strosom* (variant

²⁾ Problematike osád v tejto oblasti venoval pozornosť O. Tomeček vo svojej dizertačnej práci (Tomeček, 2006).

hydronyma Flochová) < terénny názov *Do Štrosa* (to z apelatíva *r Stross* – štrk); *Štál* < toponymum *Štál* (< z apelatíva *r Stall* – maštal’); potok *Lajštroch* (pri Kordíkoch), aj *Lajštrošský potok* – tečúci severne od Mýta pod Ďumbierom, boli motivované terénnym názvom *Lajštroch* (ten z *r Lehm* – hlina + *štroch* < *r Schotter* – štrk); potok *Šturec* bol motivovaný oronymom *Šturec* (to z apelatíva *r Sturz* – zosuv, zráz); *Rozgrund* (variant Štiavnického jazera) bol pravdepodobne motivovaný terénnym názvom *Rozgrund* (to z apelatíva *e Rose* – ruža + apelatívum *r Grund* – zem, dolina). Pomenovanie *Kumštový potok* (pravostranný prítok Štiavničky na rozhraní Horehronia a Liptova) bolo motivované názvom Kumštová dolina – jej podoba vznikla podľa vodných stavieb – kumštov (banské zariadenie na čerpanie vody), ktoré vzniklo z nemeckého *e Wasserkunst* – dnes fontána, v minulosti sa však týmto termínom označovali „vodné kolesá, ktoré poháňali čerpadlá na vodu, ale aj stupy na drvenie rudy. Takéto stupy v minulosti pracovali napríklad aj v doline pri Jarabej, keďže dnes dolina nesie meno Kumštová.“ (Tomeček, 2006, pozn. 294).

Viaceré hydronymá boli motivované terénnymi názvami v blízkosti ktorých vodný tok preteká, pramení alebo ústi. Časť týchto toponým bola motivovaná vlastníckym vzťahom a v jeho názve sa dochováva pôvodné nemecké antroponymum. Antroponymá sú (z pohľadu motivácie hydronyma) sekundárnym motivantom hydronyma (pozri Krško, 2006, s. 336). Takto vznikli hydronymá: *Fajtlová* (< terénny názov /ďalej len TN./ *Fajtlová* < osobné meno /ďalej len OM./ *Fajtl*), *Brozmanová* (< TN. *Brozmanová* < OM. *Brozman*), *Burszova Bach* (< TN. *Bursová* < OM. *Bursa*), *Hanzeľová* (< TN. *Hanzeľová* < OM. *Hänsel* – deminutívum od *Hans*), *Kušnierová* (< TN. *Kušnierová* < OM. *Kušnier* alebo priamo z apelatíva *kušnier* < nem. *r Kürschner* – „kožušník“), *Švarcová* bola motivovaná TN. *Švarcová dolina* (< OM. *Švarc* alebo fonetickou adaptáciou nemeckého adjektíva *schwarz* – „čierny“ do slovenčiny), *Haviarov potok* (< názov lesa *Haviarová* < OM. *Haviar* alebo priamo z apelatíva *haviar* (< nem. *r Hauer*) – baník), podobne bol motivovaný názov pravostranného prítoku Jabložovky – *Haviarsky potok* (< TN. *Haviarsky vrch*³⁾), názov *Slosiarka* bol motivovaný TN. *Slosiarka* (< OM. *Slosiar* < apelatívum *r Schlosser* – zámočník). V oblasti Harmanca sa nachádzajú potoky *Racvalová* a *Racvalovo*. O. Nemčoková v minulosti uvažovala o motivácii starým slovanským osobným menom (resp. toponymom motivovaným osobným menom) *Racval* (< *Radslav*). Motiváciou TN. *Racvalová* však nebolo OM. *Racval*, ale nemecké apelatívum *r Ratz* – potkan, krysa (prípadne tchor) + apelatívum *r Wald* – hora, les. Doklad na podobnú motiváciu nachádzame v pomenovaní blízkej osady *Polkanová* (< *Potkanová*: 1696 –

³⁾ Ide o južnú časť štiavnickej oblasti, kde sa v minulosti ťažili drahé kovy.

Ratzengrund, 1699 – *Podkanowa*, 1783 – *Potkanova*, 1844 – *Potkanowa* – Tomeček, 2006, s. 88; pozri aj Forstinger, 1983).

V oblastiach so silnejšou nemeckou enklávou sa dochovali hydronymá utvorené priamo z nemeckých apelatív. Viaceré pôvodné nemecké apelatíva sa však výslovnostne priblížili slovenčine a zdeformovali sa. *Kolpašské jazero* aj *Malé Kolpašské* (jazero) – dnes *Malé Studenské jazero* boli motivované polohou a príslušnosťou k obci Studenec (do roku 1948 Kolbachy – tie z adjektíva *kalt* – studený a apelatíva *r Bach* – potok); variant potoka Jabloňovka pri Dekýši bol na katastrálnej mape r. 1859 zaznamenaný vo forme *Grenzgraben* (to z apelatíva *e Grenze* – hranica + sloveso *graben* – vykopať, vyryť); pramenný tok Kremnického potoka je na špeciálnej mape z r. 1876 zapísaný ako *Trübes Wasser* (z adjektíva *trübe* – kalný + apelatíva *Wasser* – voda). Aj na označenie Čiernej vody (ľavostranný prítok Kremnického potoka) sa ešte v roku 1975 používala podoba *Schwartzbach* (< adjektívum *schwarz* – čierny + apelatívum *r Bach* – potok); podobne tak aj Čierny potok (*Schwartzbach*) pri Harmanci. Hovorový variant Lutiského potoka v roku 1975 zaznamenal Š. Krištof v podobe *Gross wasser* (< adjektívum *groß* – veľký + apelatívum *s Wasser* – voda); označenie Čierneho Hrona nachádzame v podobách čiastočne poznačených tamojším nemeckým obyvateľstvom ako *Schwarze Gran*, *Schwartz Rohnitz*⁴⁾ (< adjektívum *schwarz* – čierny + hydronymum Hron), na mapách z tretieho vojenského mapovania nachádzame aj čisto nemeckú podobu *Schwarz wasser* alebo *Schwarzwasser* (< adj. *schwarz* – čierny + apelatívum *s Wasser* – voda). Tieto nemecké podoby však neodrážajú skutočnú národnostnú situáciu konca 19. storočia v tejto oblasti, pretože názvy existujú paralelne popri slovenských podobách a vznikli len na objednávku rakúsko-uhorského vojenského štábu.

Kamenisté podložie motivovalo nemeckú podobu Sikenice – *Steinbach* (< apelatívum *r Stein* – kameň + apelatívum *r Bach* – potok), neskoršie sa podoba poslovenčila na *Štampoch*. Dravosť toku motivovala pomenovanie *Richnava* – to z juho-horno-nemeckého nárečového slovesa *rechen* – hrabať, zhrabovať. Názov Mrchavého potoka v katastri obce Jasenie má aj variant *Viržing* – jeho motiváciou sa pre vodohospodárov stala rovnomenná dolina. Prvotné pomenovanie však bolo hydronymum *Viržing* – z nemeckého adjektíva *wirsch* – nahnevaný, zlostný – podľa dravého toku, ktoré motivovalo pomenovanie doliny, cez ktorú tok preteká. Slovenská podoba *Mrcha potok* sémanticky zodpovedá (azda pôvodnej) podobe *Viržing*. V oblasti stredného Pohronia (Kremnica, Žiar nad Hronom, Nová Baňa) bola až

⁴⁾ Nemecká podoba Hrona bývala v minulosti aj v podobe *Ren* (1471 *fl. Ren*), častejšie sa však podoba bez začiatočného konsonantu „h“ vyskytuje pri pomenovaní Čierneho Hrona – 1565 *fl. Roinitz*, (1585) *Ranitz fl.*, 1607 *Schwartz Rohnitz*, 1640 *Ranitz fl.*

donedávna dochovaná silná nemecká oblasť, v ktorej nachádzame aj dnes už štandardizovaný názov *Majspiakovský potok* – ten bol motivovaný pomenovaním vrchu *Majspiak* (< pravdepodobne OM. *Majs* + apelatívum *piak* < *piarg* < *r Berg* – kopec). Variantami Majspiakovského potoka sú názvy *Hellebosse* – staršia podoba *Hellebosíklares Wasser* z r. 1876 ukrýva motiváciu nemeckým adjektívom *hell* – priezračný + adjektívum *bös, böse* – zlý + adjektívum *klar* – jasný, čistý + apelatívum *s Wasser* – voda.

Viaceré názvy dnes už nepociťujeme ako prevzaté z nemčiny, pretože pôvodne nemecká terminológia prešla do slovenskej slovnej zásoby – najmä v oblasti baníctva, s čím súvisí aj hydronymia, pretože z baní musela byť odčerpávaná spodná voda. Na to slúžili vodné nádrže, ktorých voda poháňala vodné čerpadlá. Vodné nádrže sa v týchto lokalitách nazývajú tajchy (< *r Teich* – rybník). Takto boli motivované hydronymá *Tajchová, Tajchový potok, Tajšok*, prípadne podľa smerovania toku voči tajchu – *Pod Tajch potok, Podtajchovský potok*. S baníctvom súvisí aj spracovanie dreva – či už na vystužovanie banských štôlní alebo na výrobu dreveného uhlia potrebného na tavenie rúd. Na Horehroní sa vodné nádrže využívali aj na dopravu dreva, a to naakumulovaním vody v nádrži, do ktorej sa splavilo drevo a vypustením nádrže nahromadená voda splavila drevo do nižšie položených miest, kde boli píly. Spôsob dopravy dreva v lese bol aj pomocou drevených žľabov – tzv. rizní (< nemecké *e Riese* – šmyk, žľab). Tieto zariadenia sa využívali suché, prípadne sa do nich zaviedol vodný tok. Takto využívaný bol potok *Riznička*.

So spracovaním kovov (najmä železnej rudy) sú spojené názvy vodných tokov, ktoré tiekli v blízkosti hámrov (< *r Hammer* – buchar, kladivo) a hút (< *e Hütte* – huta). Tieto toky boli často využívané na poháňanie tamojších zariadení (stúp, mlynov, hutníckych mechov...). Takto boli motivované toky *Hutná, Hutný potok, Hutniansky potok, Hámor*.

Označenie hlavného predstaviteľa obce v minulosti – richtára bolo tak isto prevzaté z nemčiny (*r Richter* – sudca). Názvy *Richtárov potok* a *Richtárovo* boli motivované TN. *Richtárova dolina* a *Richtárovo* – išlo o majetky, ktoré vlastnil richtár. Podľa historických záznamov v týchto miestach prvý bystrický richtár Ondrej zakladal bane, povolával Nemcov do týchto oblastí a tak sa významnou mierou zaslúžil o rozvoj baníctva v okolí Banskej Bystrice (Tomeček, 2006).

Ak hovoríme o vplyve nemeckej kolonizácie na hydronymiu povodia Hrona, je prirodzené, že v tomto povodí sa nachádza mnoho názvov motivovaných etnonymom Nemec. Tieto názvy si nedávali Nemci sami, ale ich dostávali od iných etnických skupín (najčastejšie od Slovákov). Časť hydroným obsahujúcich vo svojom názve toto etnonymum bola motivovaná ojkonymom, prípadne blízkym toponymom. Takto vznikli názvy: vodná nádrž *Tekovské Nemce* (< ojkonymum *Tekovské Nemce*), *Nemčiansky potok* (< ojkonymum *Nemce*), *Nemecká* (< ojkonymum *Nemecká*), *Nemcovka* (< TN. *Nemcovka*), *Nemčoková* (< TN. *Nemčoková*), *Nemecká* (< TN.

Nemecká), *Nemecké bane* (< TN. *Nemecké bane*), *Nemecká Huta* (< TN. *Nemecká Huta*). Ďalšie nemecké etnonymá sa nachádzajú v názvoch *Švábsky potok* (oblasť v okolí Kremnice osídlili obyvatelia pochádzajúci zo Švábska), názov *Sásy potok* bol motivovaný ojkonymom *Sása* (to z etnonyma *Sas*), pretože obyvatelia Sásy pochádzali zo Saska. Inú (sekundárnu) motiváciu má *Sásovský potok*, ktorý primárne je motivovaný ojkonymom *Sásová*, ktoré však nedostalo meno podľa etnonyma *Sas*, ale podľa svojho majiteľa Mikuláša, nazývaného *Sas*, syna prvého banskobystričského richtára Ondreja, ktorý dostal obec ako svadobný dar (Rábik, 2001, s. 53).

Chronológia etnických pohybov nám výrazne pomáha pri určení etymológie jednotlivých hydroným. Nesmieme však zabúdať aj na ďalšie faktory, ktoré ovplyvňovali podobu historických zápisov hydroným, ktoré nie sú dôkazom o etnickom vplyve – na myslí máme najmä ideologické tlaky, pod ktorými vznikli ponemčené (ale najmä pomadžarčené) podoby hydroným na konci 19. a začiatku 20. storočia a poslovenčovanie nemeckých a maďarských hydroným po II. svetovej vojne. Do úvahy treba brať aj skutočnú etnickú kolonizáciu – t. j. príchod nemeckého etnika, ktorý treba odlišovať od osídľovania na nemeckom mestskom práve⁵⁾. Takýto jav (že sa Slováci pri sčítaní ľudu vyhlásili za Nemcov) nebol určite len v Turci, ale aj v skúmanej oblasti Pohronia. Ponemčené názvy nachádzame najmä na mapách vojenského mapovania – je to prirodzený jav, pretože išlo o štátnu objednávku a mapy mali slúžiť predovšetkým rakúskej armáde. Pri významných tokoch sú však zapísané znenia v nemčine, maďarčine, aj slovenčine. Najčastejšie sa v týchto názvoch stretávame s nemeckými apelatívami *Bach*, *Wasser* aj v pozícii, keď slovenský názov je bez apelatívneho člena. Nemecké apelatíva slúžili len na druhovú identifikáciu názvov. Do tejto skupiny názvov patria napr. *Cenov Bach*, *Na Dvorisskom Bach*, *Pod Bán Bach*, *Laukovo Bach*, *Zsolna Bach*, *Sekjér Bach*, *Szikincze Bach*, *Uturna Wasser...* Zaujímavosťou je zápis potoka Turová z r. 1734 *Bütscher Bach* – ide o vyjadrenie posesivity voči obci Budča, pri ktorej sa potok vlieva do Hrona. Hlásková skupina „*dc*“ v ojkonyme Budča sa vyslovuje len ako „*č*“, preto sa v ponemčenom hydronyme táto skupina vyjadrila hláskami „*tsch*“.

Z analyzovaného materiálu vyplýva, že podobu hydronymie v povodí Hrona výraznou mierou ovplyvnilo nemecké etnikum, ktoré do týchto oblastí prišlo v niekoľkých migračných vlnách. Vzájomné spolužitie viedlo k tomu, že časť slovenskej hydronymie si adaptovali Nemci do svojho jazykového systému, časť

⁵⁾ Historička D. Lehotská (1945) spomína, že domáce slovenské obyvateľstvo viacerých turčianskych obcí sa začalo hlásiť k nemeckej národnosti, aby obec dostala nemecké mestské práva, ktoré im poskytovali viaceré výhody. Tento fakt sa však určite neprejavil v toponymii, ale len v etnickom zložení obyvateľstva pri sčítaní ľudu.

hydronymie prevzali Slováci z nemeckej lexiky, v etnicky zmiešaných územiach sa do nedávnej minulosti používali aj nemecké podoby hydroným.

Literatúra:

- J. Beljak, Púchovská kultúra a Germáni na Pohroní v staršej dobe rímskej. In: E. Droberjar – M. Lutovský (eds.), *Archeologie barbarů 2005*, Praha 2006, s. 257 – 272.
- R. Forstinger, Polkanová, *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV XXIV*, 1983, s. 328 – 330.
- J. Hladký, O etnických vplyvoch na staršiu hydronymiu v Ponitří. In: J. Doruľa (ed.), *Sto rokov od narodenia Jána Stanislava (odkaz jeho diela a dnešný stav slovenskej slavistiky)*, Bratislava (v tlači).
- R. Krajčovič, *Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest*, Bratislava 2005.
- J. Krško, *Terénne názvy z Muránskej doliny*, Banská Bystrica 2001.
- J. Krško, *Hydronymia povodia Turca*, Banská Bystrica 2003 (a).
- J. Krško, Etnické vplyvy na hydronymiu Turca (z hľadiska diachronie). In: P. Žigo a M. Majtán (eds.), *Vlastné meno v komunikácii. 15. slovenská onomastická konferencia: Zborník referátov z 15. slovenskej onomastickej konferencie konanej v Bratislave, 6. – 7. septembra 2002*, Bratislava 2003 (b), s. 211 – 220.
- J. Krško, Antroponymá ako motivanty terénnych názvov a hydroným, *Acta onomastica XLVII*, 2006, s. 326 – 336.
- J. Krško, *Hydronymia povodia Hrona*, 2008, rukopis.
- D. Lehotská, Nemecká kolonizácia v Turci, *Historický sborník Matice slovenskej*, 3, 1945, s. 1 – 42.
- M. Majtán, Sitno (Etzberg) – Sitno, *Slovenská reč* 66, 2001, s. 147 – 152.
- M. Marek, *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*, Martin 2006.
- V. Rábik, Nemecké osídlenie na území Zvolenskej župy v stredoveku, *Historický časopis* 49, 2001, s. 37 – 62.
- P. Ratkoš, Osídlenie a hospodársky vývoj Horehronia do začiatku 18. storočia, *Slovenský národopis* 1965, č. 2 – 3, s. 135 – 158.
- E. Schwarz, *Zur Namenforschung und Siedlungsgeschichte in den Sudetenlaendern*, Reprographischer Nachdruck der Ausgabe 1923, Hildesheim 1975.
- J. Stanislav, *Slovenský juh v stredoveku*, zv. 1., 2. vyd., Bratislava 1999.
- J. Stanislav, *Slovenský juh v stredoveku. Slovník mien s mapovými prílohami*, zv. 2., 2. vyd., Bratislava 2004.
- V. Šmilauer, *Vodopis starého Slovenska*, Praha – Bratislava 1932.
- V. Šmilauer, *Příručka slovanské toponomastiky*, Praha 1970.
- V. Šmilauer, Profesor Ernst Schwarz (19. 6. 1895 – 14. 4. 1983), *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV XXIV*, 1983, s. 303 – 305.

- O. Tomeček, Rekonštrukcia cestnej siete Zvolenskej stolice v prvej polovici 16. storočia. In: Acta Historica Neosoliensia, tomus 3, Banská Bystrica 2000, s. 40 – 46.
- O. Tomeček, Banská Bystrica a jej okolie na mape I. vojenského mapovania. In: J. Pravda (ed.), Historické mapy. Zborník referátov z vedeckej konferencie konanej v Bratislave, 17. marca 2005, Bratislava, 2005 (a), s. 231 – 238.
- O. Tomeček, Hranice mesta Banská Bystrica od roku 1255 do súčasnosti. In: I. Nagy a I. Graus (eds.), Minulosť a prítomnosť Banskej Bystrice I., Banská Bystrica 2005 (b), s. 16 – 31.
- O. Tomeček, Vznik a vývoj drevorubačských a uhliarskych osád v chotári Banskej Bystrice do polovice 19. storočia. Rukopis dizertačnej práce, Trnava 2006.
- F. Uličný, Mesto Banská Bystrica okolo roku 1255. In: I. Nagy a I. Graus (eds.), Minulosť a prítomnosť Banskej Bystrice I., Banská Bystrica 2005, s. 5 – 15.
- B. Varsik, Slovanské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prevzatie Maďarmi v 10. – 12. storočí, Bratislava 1989.
- J. Žudel, Národnostná štruktúra obyvateľstva na južnom Slovensku v 1. polovici 18. storočia, Geografický časopis 44, 1992, s. 140 – 148.

Summary

The Influence of German Colonization on Hydronymy of the Hron River Basin

The paper deals with the influence of the German ethnic group on the hydronymy of the Hron river basin. The oldest names of some rivers (*Hron*, *Kompa*) are Pre-Teutonic. The author studies several German colonization waves one after another, connected especially with the areas with mining production. Marks of the most influential German enclaves in Banská Štiavnica, Kremnica and Banská Bystrica can be found in contemporary (standardized) hydronymy.